

DOOR
JAN
RITTERSMA

39

Het politiewezen in de Ommelanden (II)

RECHTHUIZEN

De heer F. J. Coolman te Uithuizermeeden schrijft ons o.m.: „dat het oude Regthuus te Garsthuizen nog terug is te vinden. Het Rechthuus werd in 1773 aangegeven, als de herberg, waarop kerkereken-dag een halve ton cluin (bier) werd gedronken. Het huis staat er nog met in de gevel de ankers met het jaartal 1758, waarschijnlijk verband houdende met een grote verbouwing. In Zeerijp is het huis naast de pastorie van de N.H. kerk van ouds het oude rechthuis. Nu nog café. Op de aankondigingen van de ver-gaderingen van de plaatselijke Onderlinge Brandwaarborg Mij-kwam nog geregeld voor: „te houden in het Oude Regthuus te Zeer-rijp”. Ook in Oldenzijl heeft een rechthuis gestaan. Hierover ver-scheen enige tijd geleden een artikel in het Nieuwsblad van het Noorden. De heer Joh. Huizinga te Loppersum meent te weten dat er tegenover het rechthuis te Onderdendam een gevangenis is ge-weest, waar o.a. ds. Hendrik de Cock vastgehouden zou zijn geweest

Voor veel zaken betekent het jaar 1795 een keerpunt in de geschiedenis der Nederlanden. Nadat de Franse generaal Fleurus in januari 1795 over de bevroren rivieren ons land kon binnentrekken en de Franse troepen bezit namen van de Lage Landen aan de zee, veranderde er zeer veel. Omdat het ons in het kader van dit artikel alleen gaat om het politiewezen in de Ommelanden, zullen we ons dan ook hiertoe beperken. In de Franse tijd, wordt het instituut van het Redgerrecht afgeschaft. Echter de wedmannen en de roode roeden blijven ook ná 1795 hun functies waarnemen. Met het opheffen van het Redgerrecht, verdwijnt de (inmiddels sterk verouderde, beperkte en soms onwaardige) rechtspraak van het platteland om uiteindelijk te verhuizen naar de steden (o.a. Appingedam en Groningen). Langzamerhand krijgt het politieapparaat een steeds duidelijker gezicht. De wedmannen en de roode roeden komen steeds meer onder het gezag en bevel van het gemeentebestuur te staan. Bij decreet van Napoleon werden in 1798 de zg. "intermediaire plaatselijke besturen" ingesteld. Toch is het merkwaardig dat in deze beginperiode van het optreden der gemeentebesturen ten plattelande, de wedman steeds meer op de achtergrond komt. De zg. "gerichtsweddelieden" verdwijnen in de Franse tijd nagenoeg geheel.

Veldwachter Flitsen

Wedman steeds meer op achtergrond

In het jaar 1808 werd het gebruik van de politie, mid-dels de Koninklijke Wet op de Gemeentebesturen, aan de gemeentebesturen overgelaten. „Het gemeentebestuur maakt mede gebruik van de karspeldienaars of, ook met kennis van den richter, van de justitie dienaars”. Vele gemeentebesturen waren van mening dat onder de karspeldienaars; de roode roeden moesten worden verstaan en onder de justitiedienaars, de wedlieden. Ook werden de roode roeden door vele gemeentebesturen bezworen. Maar, zoals gezegd, de wedman kwam steeds meer op de achtergrond. De roode roeden echter, bleven in aanzien en functie; ook in de Franse tijd. Na het verschijnen van het eerste artikel over het politie-wezen in de Ommelanden, lasen we nog eens in het boek „Het gericht van Selwerd”, door J. A. Feith. Ook in dit boek wordt over de roode roeden geschreven. Mede ter completering van het vorige artikel, hierover nog het volgende: „Ook in Holland schijnen de roode roeden hun werk te hebben gedaan. Ze werden meestal "roeddrager" of "roede" genoemd. In Noord-Brabant kende men de "groene roeden". Oorspronkelijk waren deze roeddragers enz. de gerichtsboden, die als teken van hun waardig-heid een staf of roede droegen". In het gericht Selwerd wordt — behalve over roode roede — ook gesproken over de "rode gerde". Een wet-telijke aanstelling en regeling der roode roeden heeft in het jaar 1885 plaats gevonden. In het boek staat ver-der te lezen: „De roode roeden moesten dagelijks hun ronde doen in het district en het land van de bedelaars, landloos-pers en stropers zuiveren en deze over de grenzen van het gericht jagen. Zij moesten zich daartoe voorzien "van een goede snaphaan", voorjager, pistool, houwer en een manvaste hant" om onbeschoot hen aan te lasten, die ten platten lande moeyten en overlust aen-richten". Ze waren verplicht de door hen opgepakte personen naar het Provinciale tuchthuis te brengen, waarvoor zij voor ieder persoon van de tuchtmeester een Rijxdealer' ontvingen. Bij bekeuringen inzake jacht en visserij mochten ze het jacht- en visserijrecht, dat ze van de stropers in handen kregen, behouden. Als ze in een huis of herberg landlopers of bedelaars aantroffen, moest de eigenaar twee daalders breuke (boete) beta-len. Als bijzonderheid kan nog worden vermeld, dat de roode roeden in het gericht van Selwerd omstreeks het midden van de 18e-eeuw, uniformen schijnen hebben gedragen. J. A. Feith schrijft o.m. „Hunne werkzaamheden kwamen ongeveer overeen met die van onze tegenwoordige veldwachters". Hij schreef dit in 1885. Hiermee komen we bij een typisch stukje politie-wezen uit de historie terecht. De episoden van de veldwachters, globaal gezien tussen de franse tijd en de Tweede Wereldoorlog. De eerste twee decennia na het jaar 1800, zijn in geschiedkun-dige zin, zeer belangrijk in de ontwikkeling van het politiewezen in de Ommelanden. Immers, de wedman verdwijnt van het toneel. De roode roeden fungeren nog steeds als politiedienaren. De politie wordt op last van de Franse overheerser gereorganiseerd. Het gemeentebestuur wordt af-geschaft en vervangen door een Maire. De gere-organiseerde politie wordt voortaan de „Garde Champêtre" genoemd. Inmiddels was in ons land de Bataafse Republiek uit-geroepen. Napoleon werd in 1804 keizer van Frankrijk. Noord-Nederland heette in die dagen het Departement van de Eems (de tegenwoordige provincie Groningen en het grootste gedeelte van Friesland). Overal in onze landen trof men de Franse gendarmerie aan. Juist toen het Napoleontische Keizerrijk op het toppunt van haar veld-macht stond, wordt hier voor het eerst van "veld-wachters" gesproken. (De Nederlandse vertaling van Garde-Champêtre). Inmiddels had de Maire (burgemeester) een zekere be-Imiddels als hulpofficier van Justitie gekregen. De voegdwachter moet zijn arrestanten voor de Maire lel-veldwachter moet zijn arrestanten hun naam te den en wanneer de overtreders weigeren hun naam te noemen, worden zij door de Maire ondervraagd, waar-voan door de Maire zelf proces-verbaal wordt opge-

maakt. De veldwachters in het begin van de 19-eeuw moesten werken met modellenprocessen-verbaal. We laten hieronder zo'n model proces-verbaal volgen: Model-proces-verbaal, vastgesteld door den Rijks-Baron Prefect van het Departement van de Wester-Eems 1812.

Jagtovertreding

In het jaar den der maand heb ik (naam, voornaam, woonplaats) Veldwagter van (naam gemeente), op het hooren van een schot mij begeven ter plaatse vanwaar dezelve kwam. Gekomen (op het stuk land; aan die plaats of bosch) heb ik een jager gezien, gewapend met een geweer. Ik heb hem het onder het oog gebracht dat het niet geoorloofd was destijds te jagen, of, dat hij geen recht had te jagen op die plaats, waar ik hem bevond, als zijnde aldaar geen eigenaar noch het schriftelijk consent van den eigenaar hebbende. Ik heb hem gevraagd, naar zijn naam, voornaam, beroep en woonplaats, hij heeft mij geweigerd dezelve te zeggen, als hij weigerachtig bleef, hij heeft verkozten mij naar den Maire te volgen, aan wien ik verslag gedaan heb van de omstandigheden van het delict en die hem heeft ondervraagd naar zijn naam voornaam, beroep en woonplaats: Zoals zulks uit het proces verbaal van dien Ambtenaar blijkt. Waarvan ik dit proces-verbaal heb opgemaakt op dag en jaar alsboven

(handtekening v. d. Veldwagter)

Dit proces-verbaal moest binnen 24 uur bij de Vrede-rechter gesterkt worden. D.w.z. de veldwachter moest verklaren, dat één en ander waar en zeker is. Onder-tussen breekt het jaar 1813 aan. De prins van Oranje landt te Scheveningen, Napoleon's macht was verbro-ken. De Fransen trokken terug en in 1814 capituleert de laatste Franse bezetting in Noord-Groningen. De „Garde-Champêtres" zijn nu voorgoed de veldwachters der gemeenten.

Een nieuwe politionele tijd breekt aan: de tijd van de gemeenteveld-wachters, de Rijks-veldwachters en de mare-chaussee. De „Bromsno-rperiode" ! Zo opereerden de veld-wachters in de Noord-Groninger gemeenten vanaf de Franse tijd tot de beginjaren der W.O. II. Nu moeten we ter ver-duidelijking onderscheid maken tussen de ge-meente-veldwachters (v. h. de Garde-Champêtre) en de bezoldigde rijks-veldwachters. Het Korps Rijksveldwachter wordt bij Kon. Besluit in 1855 opgericht. Zo kon het in een ge-meente voorkomen, dat naast de gemeente-veldwach-ter een Brigadier-titulair van de Rijksveldwachter mede verantwoordelijk was voor de orde en rust. Maar nu weer terug naar de gemeenteveldwachter. Een illustrer figuur in het dorp en in de gemeente. Ge-kleed in uniform en gewapend met een sabel (of kle-wang) was hij de rechterhand van „Zijne Edelachtbare Heer Burgemeester". Blijkens zijn instructie, was hij verantwoordelijk schuldig aan de burgemeester. Zo'n instructie werd vastgesteld door de Commissaris der Koningin. We zullen u de instructie grotendeels laten lezen. Hieruit blijkt nagenoeg volledig wat tot de taken enz. van de veldwachters behoorde.

Artikel 3. De veldwachter volgt in alle opzichten de bevelen op, welke hem in zijne betrekking door den Burgemeester worden gegeven, met name ook ten aan-zien van de regeling van den dienst en de indeeling zijner werkzaamheden. Bij de regeling van den dienst wordt in acht genomen dat, hoezeer de veldwachter steeds ter beschikking moet zijn van de boven hem ge-stelde autoriteiten, zijne dienstitijden behoorlijk door rusttijden worden onderbroken. Zooveel mogelijk ter

In het vorige artikel over de rechtspraak werd een foto afgebeeld van het Regthuus te Onderdendam. In één der muren van dit voormalig gebouw der recht komt de af-beelding voor, die op deze foto staat afgedrukt. De weepschaal symboliseert de gerechtigheid.

beoordeling van den Burgemeester, wordt hem perio-diek een vrije dag toegekend en op de Zondagen en op de voor hem geldende kerkelijke feestdagen de ge-legenheid gegeven de godsdienstoefening van de ge-zindte of instelling, waartoe hij behoort of waarbij hij is aangesloten, bij te wonen;

Artikel 5. De veldwachter heeft zijn woonplaats in de gemeente, voor welke hij is aangesteld, en wel in zoo-danig onderdeel daarvan als hem door den Burgemeester wordt aangewezen. Hij woont niet in een huis, waarin enig bedrijf wordt uitgeoefend. Door den Bur-gemeester kan in bijzondere gevallen van deze bepaling dispensatie worden gegeven;

Artikel 6. Hij draagt zoodanige uniform en wapenen als de Burgemeester bepaalt. Voor zoverre uniform of wapenen hem van gemeentewege zijn verstrekt, worden zij bij ontslag of overlijden teruggegeven. Hij heeft, wanneer hij zich in het openbaar vertoont, zijn aan-stelling als gemeente-veldwachter bij zich;

Artikel 7. De veldwachter gedraagt zich stiptelijk naar de wettelijke bepalingen, in het bijzonder ook naar de op hem toepasselijke voorschriften van het Wetboek van Strafrecht;

Artikel 8. De veldwachter helpt in het algemeen naar vermogen de openbare orde in de gemeente te handha-ven;

Artikel 9. In opdracht van den Burgemeester werkt hij samen met de Rijkspolitie, met de veldwachters of po-litieambten uit andere gemeenten, met de marechaus-sée en met de militaire politie, een en ander onvermin-derd het bij algemeene maatregel van bestuur bepaal-de omtrent de dienstbaarheid van gemeenteveldwach-ters aan de algemeene of Rijkspolitie onder het daer-meede belast gezag;

Artikel 10. De veldwachter houdt dagelijks in een hem door den Burgemeester verstrekt zakboekje aantekening van zijne ambtsverrichtingen en bevindingen;

Artikel 11. Hij doet de dag- en nachtrondes, welke hem door den Burgemeester worden opgedragen;

Artikel 12. Hij is belast met het opsporen en aanhouden van gesederteerde en onwillige dienstplichtigen en van alle andere voortvluchtige personen en met het ver-voeren van gemeente tot gemeente zoolw van deze personen als van bedelaars naar de daarvoor bestemde koloniën en van vreemdelingen, die over de grenzen des Rijks moeten worden gebracht of aan wie een be-paalde verblijfplaats is aangewezen;

Artikel 13. Bij het ontdekken of ter zijner kennis kom-en van brand begeeft hij zich dadelijk naar de plaats, waar de brand is ontstaan tot het bewaren der orde en het verlenen van hulp en geeft intusschen ten spoedigste daarvan kennis aan Burgemeester en brandweer, met inachtneming van een daarvoor eventueel vast-gestelde gemeentelijke regeling;

Artikel 14. De veldwachter ziet toe, dat de passage op de wegen en in de vaarten onbelemmerd blijve, terwijl hij bij bevinding van enig letsel zooveel mogelijk zorg draagt, dat het spoedig worde opgeheven. Hij houdt het oog op de nakoming der ondememers van openbare middelen van vervoer van de verplichtingen, hun bij wettelijke bepalingen alsmede bij concessie of vergun-ning opgelegd;

Artikel 15. Hij is zoveel mogelijk tegenwoordig bij in de gemeente gehouden wordende verkopen, verpach-tingen, boeldagen, jaar-, vee- en paardenmarkten, handdraverijen en andere volksverzamelingen tenelnde orde en rust te helpen handhaven en alle verboden spelen en bedrijven te weren;

Artikel 16. In de aan zee gelegen gemeenten let de veldwachter bijzonder op alle strandingen en geeft daarvan onverwijld kennis aan den Burgemeester, ter-wijl hij inmiddels zorgt voor de veilige bewaring der gestrande voorwerpen, welke hij ontdekt of opspoor;

Artikel 18. De veldwachter betracht geheimhouding ten opzichte van al hetgeen in zijne betrekking te zij-ner kennis gekomen is;

Artikel 21. Het is den veldwachter verboden: a. ter zake zijnde dienstverrichtingen eenige giften of geschen-ken, van welke aard ook, aan te nemen, zonder daar-toe op voordracht van den Burgemeester vergunning te hebben bekomen van den Commissaris der Koningin; b. sterken drank te gebruiken gedurende de tijd, dat hij zijnen dienst vervult; c. zich binnen de gemeente, voor welke hij is aangesteld, in herbergen, tapperijen of verloslocaliteiten op te houden, als zijn dienst het niet vordert, tenzij met bijzondere vergunning van den Burgemeester; de handel of nering te drijven.

De gemeente-veldwachter was in vele zaken de rechterhand van de burgemeester. Dikwijls was hij het "manusje-van-alles". Om veldwachter te zijn moest men een stevige kerel zijn. Of men kon lezen en schrijven, was in de beginperiode van het veldwachterschap niet eens zo belang-rijk. Als de man in kwestie maar ontzag inboe-zemde vanwege zijn gestalte en voorkomen. Later veranderde dit en moest de veldwachter wel degelijk een proces-verbaal kunnen schrij-ven. Ook moest hij vaak op pad om diverse ge-meentelijke belastingen te innen, zoals bijv. de paardebelaasting.

Wanneer men in de 19e-eeuw in deze streken een pas-geboren kind aan wilde geven op het gemeentehuis, vergezelden vaak één of twee veldwachters de jonge vader als geluige(n). Dit leverde dan meestal wel een fool of een extra borreltje op ! En zo waren er meer zaken, die voor de veldwachter het daglicht niet konden verdragen.

Zo hebben diverse gemeente- en rijksveldwachters hun ronden gemaakt en hun diensten verricht in de Groninger gemeenten. Naast de veldwachters kende men ook de hierboven reeds genoemde marechaussee. Ook dit korps had op het platteland een politionele taak. Vanuit hun kazernes, berichtten ze — gezeten op paar-den — hun diensten. Evenals het veldwachterschap, stamt ook de marechaussee uit de Franse tijd. In Ne-derland werd in 1814 de Koninklijke Marechaussee op-gericht. De marechaussee vindt zijn oorsprong bij de Infanterie van de Landmacht. Het waren oorspronkelijk de granaatwerpers, de Grenadiers. De verwantschap tussen de Marechaussee en de Grenadiers vinden we nog terug in het wapen der marechaussee: een open-springende granaat.

Ook in het Groninger land was men vertrouwd met het optreden van de Marechaussee. In diverse plaatsen kende men de Brigades onder het bevel van een Briga-decommandant, dikwijls een opperwachtmeester. Ver-der kende men er nog de wachtmeesters en de mare-chaussees.

Jarenlang hebben de gemeente- en rijksveldwachters samen met de Kon. Marechaussee, gezorgd voor orde en rust in onze streken.

In en na de oorlogsjaren kwamen de grote veranderingen. In 1941 wordt het Korps Rijksveldwachter opgeheven en wordt haar personeel gevoegd bij het Wapen der Marechaussee. Enige jaren later volgde het instituut van de gemeenteveldwachter of gemeentepolitie ten plat-telande. In 1943 werden de meeste veldwachters inge-deeld bij de Marechaussee en kwamen daarmee in een hiërarchisch verband terecht. Vele veldwachters wer-den Opperwachtmeester en verwisselden hun uniform met het blauwe uniform der Marechaussee.

Hiermee was een einde gekomen aan een uniek stuk politiegeshie-den. Slechts enkele jaren heeft het optreden der marechaussee als enige politie geduurd. In 1945 werd het Korps Rijkspolitie, zoals we het nu nog kennen, opgericht. Uniform en rangen bleven in grote lijnen gelijk. Ook de heden-daagse Rijkspolitie-agent loopt met het embleem van de open-springende granaat op zijn uni-form.

„Bromsno-rperiode"

Het wapen der Rijkspolitie